

Chänil pañmil: pi'älo'b nukbä la'k'äjñi'bal

Majchkiyoñlojoñ

Chänil cha'b, xux yik'oty xiñich', junchajpoñlojoñbä ichänil pañmil muk'bä ksu'beñtyelojoñ himenópteros, ty'añ tyälembä tyi griego isujmel "wich'al añbä ibik'tyi chijil", saj cha'wejl loñkwich' tyi junjunwejl, ñoj jayjach añ ibik'tyi chijil ñoj päy tsikil cha'añ ts'itya' säkwelwel.

Cho'oñächlojoñ bajche' yañtyakbä ibik'tyi chänil pañmil, añ loñkjol, loñktyajñ yik'oty saj bats'al loñkity, loñkity añ yakuxañlel muk'bä jk'añ loñkjoch' majch mi ityäl'anoñlojoñ; añäch la'wilayoñlojoñ, saj tsñil loñkxiñil baki ty'oxol loñktyajñ yik'oty loñkity. Che' mi kwejleloñ majel mi ityajo'b ibä loñkwich', ixku xiñich'o'b ma'añ iwich' ibajñel, jñjach iña' mi ilok'el iwich' che' mi ipuko'b ibä junjunp'ej ja'bil che' mi ityechel yorajel ja'lel.

CHÄNİL CHA'B, XUX YIK'OTY XIÑICH'

Jaychajpoñlojoñ

Añoñbilajoñ 197,750 ichajplel tyi jjoytyälel pañmil.

Añoñbilajoñ 6,313 ichajplel tsa'bä k'ejlyoñlojoñ wä' tyi México.

Añoñbilajoñ 323 ichajplel añbä tyi jjoytyälel México.

Baki chumuloñlojoñ

Bakijach mi kp'ojlelojoñ, baki añ pimel, tye'el yik'oty chänil pañmilyak, pe yä'ach mi kñaj p'ojlelojoñ tyi ityikwälel pañmil. Mi kpätylojoñ kotyoty tyi imalil tye', tyi imalil lum, tyi imalil tyuñ, tyi xujk'utye, añ chutyjachbä loñkotyoty yik'oty añ kolembä, läpäl ch'ikiljax imalil baki añoñlojoñ.

Che' mi atyaj loñkotyoty o loñkmujl, mach la'tyäl'añ, mach añjikañ, muk'jach ak'el bajche' yilal, jñ che' mi kmich'añlojoñ, mi klok'elojoñ kajñisañ aq'tyäl'aya, ajmex'o'b, mi jk'luxlojoñ cha'añ ma'añ mi icha' mel tyi yañbä k'iñ.

"Wakolix yäläyo'b muk'bä imulaño'b cha'b, muk'äch iweñ kañityañoñlojoñ".

Bajche' añoñlojoñ

Bakijach mi kchumtyälojoñ jñjäch bakjoñbälajojoñ: tyi ik'ä'btye', tyi imalil tye', tyi ak', tyi imalil tyuñ, tyi imalil lum, ixku xiñich'o'b mi iweñ p'ojlelo'b tyi ityikwälel pañmil, mi ichumtyälo'b tyi imalil lum, tyi imalil päk'beñ tye', tyi xujk'utye, chutyjach loñkmujl, ixku aqxu'bäyi kolemo'b imujl ibajñel, jñjach che' läpäch'ikiljax imalil loñkotyoty.

Bajche' mi imejlel akotyanoñlojoñ

Mi käl tsa'ix akäñäyoñlojoñ, tsa'ix añä tya ñuk loñjk'äjñi'bal tyi pañmil o mulawil, ñuk tyäk'al loñjk'äjñi'bal tyi ityojlel tye', ak', pimel, yañtyakbä ibik'tyi chänil pañmil yikóty tyi la'tyojlel.

Bajche' mi käk'lojoñ jkotyayaj

Xiñich'oñbälajojoñ mi kweñ muchk'iñlojoñ ibäl loñkñäk' yik'oty mi kpuklojoñ ñumel ibäk'tyak pimel, tye', ak' cha'añ mi ipuk majel ibä tyi pasel. Mi jk'luxlojoñ ibik'tyi chänil pañmil muk'bä ityäl'añ la'päk'ä'b.

Xuxoñbälajojoñ mi kpukloñ ñumel jjoñil ñichtye' cha'añ mi ityäk'tyäl iwuty tye'tyak, pimel, ak', muk'bä amulaña ak'ux o la'mäk', che je'el mi käk'lojoñ kchä'bil yik'oty jjoñil ñichtye' muk'bä loñkmuchk'iñ ñumel tyi ñichtye'. Añ loñkpiäl muk'bä amulañ la'k'ux bajche' jñi xña'xu', muk'bä iwejlel lok'el junjunp'ej ja'bil che' mi ityechel yorajel ja'lel.

Tyi Yucatán mi ikolsaño'b ichänil cha'b añbä tyi tye', tsa'bä iñoop ikolsaño'b laktatyat lakña' K'alä oñiyi; ichä'bil ili ñoj ñuk ik'äjñi'bal tyi la'tyojlel, mi ik'äjñel tyi ts'ak, mach yujjik k'ux ichänil, jñche' ma'añ yaty ibajñeli.